

DOBROGEA ÎN SECOLELE VII—X

ION BARNEA

In lipsa izvoarelor scrise, o serie de descoperiri arheologice și îndeosebi unele monede și sigilii bizantine, de care ne-am ocupat în altă parte, arată că, după căderea frontierei Dunării de jos, la începutul secolului al VII-lea și pînă la întemeierea primului stat bulgar (681), viața și legăturile fostei provincii Scythia Minor cu Bizanțul au slăbit foarte mult, dar n-au incetat cu totul¹. Un sigiliu de plumb de la împăratul Heraclius (610—641), găsit mai de mult, dar publicat în ultimul timp, și alte descoperiri mărunte se adaugă la cele cunoscute mai dinainte².

După crearea primei formații statale bulgare la sud de Dunăre, pe teritoriul imperiului bizantin, ținutul Dobrogei de azi, cunoscut în secolele IV—VI sub numele de provincia Scythia (Minor), continuă încă să fie considerat ca parte integrantă a imperiului, cu toate că situația e mult schimbăță față de trecut, cînd exista aici o administrație și o armată permanentă. Lipsa unei organizații administrative și a unei armate stabile au dat posibilitatea nouui stat bulgar ca între anii 681 și 971, cînd imperiul bizantin a revenit la frontieră Dunării de jos, să-și întindă stăpînirea și asupra teritoriului Dobrogei, dar această stăpînire n-a fost nici totală, nici continuă.

În secolele VII—X imperiul bizantin trece printr-o mare criză politică și culturală, denumită „perioada secolelor întunecoase”³. Această epocă de criză, în care au loc adînci transformări etnice, social-politice și culturale, este asemănătă de un istoric din zilele noastre cu un co-

¹ I. Barnea, în R. Vulpe — I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 442—445.

² I. Barnea, *Plombs byzantins de la collection M. Soutzo*, în *Revue des études sud-est européennes*, 1/1969, p. 28—32.

³ K. Krumbacher, *Die griechische Literatur des Mittelalters: Die Kultur Gegenwart*, I, VIII, 1912 p. 350 și urm., apud D. A. Zakythinos, *La grande brèche dans la tradition historique de l'hellenisme du septième au neuvième siècle*, în *Xριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον* t. III, Atena, 1966, p. 300 și urm.

ridor intunecos ce face trecerea de la antichitatea sclavagistă greco-romană la epoca feudală, de la „era bazilicii paleocreștine“ la „era bisericii cruciforme“⁴. În comparație cu irealismul lui Iustinian I (527—565), perioada de decădere la care ne referim are însă meritul că, în contactul dur cu realitatea, a stimulat imperiul la o viață nouă, superioară, sub toate aspectele⁵.

Pentru a face față situației grele în care se afla, Bizanțul găsește în sine însuși forță necesară pentru a proceda la o radicală reinnoire socială, politică și culturală. Reacția față de pericolul amenințărilor din afară duce la organizarea *themelor*, circumscriptii administrativ-militare în care cele două puteri — civilă și militară — erau încredințate unui singur conducător, strategul, dependent direct de împărat și ale căror incepaturi sunt atribuite împăratului Heraclius⁶. Regimul *themelor* nu constituia numai stîlpul noii administrații și baza nouului sistem de apărare bizantin, ci el a exercitat o influență asupra întregiei evoluții sociale a imperiului.

Pe teritoriul provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră se desfășoară același proces de adinci transformări social-economice și culturale ca și în restul teritoriului european al imperiului bizantin. Populația locală este mult rărită. Noile populații și în primul rînd triburile slavo-bulgare poposesc aici cu felul lor specific de viață, căutând în același timp să-și însușească modul de viață și cultura superioară pe care le-au întîlnit la populația locală. Orașele se ruralizează poate chiar în totalitatea lor. În secolul al VIII-lea, Tomisul, fosta capitală a provinciei, este amintit de Nichifor, patriarhul Constantinopolului, cu numele său antic (*Tóμις*), dar ca „sat“ (*Χωρίον*), în timp ce același cronicar folosește de exemplu pentru Mesembria termenul de „oraș“ (*πόλις*)⁷.

În ceea ce privește situația militară și administrativă a fostei provincii Scythia, merită să fie amintite, în primul rînd, două informații ale lui Constantin Porfirogenetul. Referindu-se la evenimentele petrecute în jurul anului 680 la Dunărea de jos, împăratul și scriitorul bizantin arată reacția imperiului împotriva pericolului slavo-bulgar: „După ce blestematul de Dumnezeu neam al bulgarilor a trecut Dunărea, împăratul a fost silit să înalte acest teritoriu la rangul de themă și să numească acolo un strateg, din cauza atacurilor sciților și bulgarilor. Trecerea Dunării de către barbari a avut loc către sfîrșitul

⁴ D. Zakythinos, op. cit., *passim* și îndeosebi p. 304, 323—324.

⁵ P. Lemerle, în *Actes du XII Congrès international d'études byzantines*, Belgrad, 1963, p. 280.

⁶ I. Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, op. cit., p. 440, unde și bibliografia. A se vedea în această privință rezervele lui A. Pertusi, *La formation des thèmes byzantines*, în *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress*, München, 1958, p. 1—40 și precizările lui G. Ostrogorsky, *Korreferat etc.*, ibidem, p. 1—8; idem, *Geschichte des byzantinischen Staates*³, München, 1963, p. 80—84, 88, 111.

⁷ Nicephorus, *Ictopīa σύντομος*, Leipzig, 1880 (Teubner), p. 41, r. 16—17 și p. 35, r. 8.

domniei lui Constantin Pogonatul⁸. Independent de unele deosebiri de păreri ale specialiștilor cu privire la formarea themelor bizantine, în general, și a themei Traciei, în special, cel mai probabil este că dioceza Traciei a fost transformată în themă în ultimii ani ai împăratiei lui Constantin al IV-lea Pogonatul, între 681—685, și că creația acestei theme, prima din Europa — a fost o măsură împotriva pericolului bulgar, după cum crearea la scurt timp după aceea a themei Helladei, va fi o contramăsură împotriva pericolului slav⁹.

Același scriitor împărat ne dă de știere cu privire la thema Traciei că a fost împărțită în trei: *Bulgaria, Istros și Haemus*¹⁰. Deși neluată în seamă pînă în ultimul timp, informația pare de mare importanță pentru faza de inceput a istoriei themei bizantine cunoscute mai tîrziu sub numele de *Paristrion* (Paradunavon). Ea constituie o dovedă că imperiul n-a renunțat la frontieră Dunării de jos și la teritoriul dintre acest fluviu și Pontul Euxin, lucru ce se va desprinde și din alte acțiuni ale sale în aceste regiuni.

Astfel, în anul 688, împăratul Iustinian II rupe pactul încheiat de Constantin al IV-lea Pogonatul cu bulgarii (681), refuzind să le mai plătească tributul anual și dînd ordin ca trupele să treacă în Tracia, pentru a ataca „Selavinile și Bulgariile” (*Σελανινίας καὶ Βουλγαρίας*)¹¹. Cele două denumiri arată că bulgarii trăiau în așezări deosebite de ale slavilor, unindu-se însă între ei pentru lupta comună împotriva Bizanțului. Imperiul continua să mențină anumite centre întărite în deosebi pe țărmul mării, iar în interior pe cursul și la gura marilor râuri. În jurul acestor centre se grupau teritoriile neocupate de „barbari”, locuite în continuare de populația locală tracă romanizată, amestecată sau nu cu cea grecească. Astfel de teritorii erau cunoscute sub numele de „Romanii” (*Romaniae*). Pe ele viața s-a menținut datorită populației autohtone însăși, adesea fără ajutorul „imperiului”, prin

⁸ Costantino Porfirogenito, *De thematibus*, ed. A. Pertusi, Citta del Vaticano, 1952, p. 1, r. 1—30, p. 85 și 156—160. A se vedea cu privire la acest „eveniment”, I. Barnea, op. cit., p. 441—442. Sub numele de „sciți” în cazul de față trebuie probabil să-i înțelegem pe slavi.

⁹ P. Lemerle, *Philippines et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, texte, Paris, 1945, p. 120—122; idem, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIII siècle*, în *Revue historique*, 78 année, t. CCXI, avril-juin 1954, p. 308; A. Pertusi, *La formation des themes*, op. cit.; G. Ostrogorsky, *Korreferat*, op. cit., p. 1—8; idem, *Geschichte...* op. cit., p. 111.

¹⁰ Cost. Porfirogenito, op. cit., p. 84, r. 19—23: Διασποτίσης δὲ τῆς σαγήνης, ὡς εἴπουμεν, καὶ τὸν βαρβάρων ἐκπορεγάνων τὰς πόλεις, εἰς μικρὰ τριμετά διηρέθη ἡ τῆς Θράκης ἀρχὴ ἡτε γάρ Βουλγαρίς καὶ κύτος ὁ Ἰστρός καὶ τὸ περιώνυμον ὅρος, τὸ διήκονον ἄκρη τοῦ Πόντου, τὸ καλούμενον Άλιος, τῆς Θράκης εἰσὶ μέρη, νυν δὲ ἀλλότρια χρηματίζουσι. Cf. Peut-on localiser la Petite Preslav à Păcătul lui Soare ?, în *Revue des études sud-est européennes*, III, 1965, p. 34, nota 84 și Em. Condurachi, I. Barnea, P. Diaconu, *Nouvelles recherches sur le „limes” byzantin du Bas-Danube aux Xe—Xle siècles*, în *Thirteenth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1966, p. 3.

¹¹ Theophanes, *Chronographia*, I. Bonn, 1839, p. 557, r. 10—18 (= De Boor, I, Leipzig, 1883, p. 364, r. 11—12). Cf. P. Lemerle, *Invasions...*, op. cit., p. 306; P. Charanis, *Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century*, în *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959, p. 42.

mijloacele și puterile proprii locale¹². Un prim indiciu pentru identificarea unor astfel de centre pe teritoriul Scitiei Mici de altă dată îl constituie păstrarea pînă în zilele noastre, fie sub forma lor originală, evoluată în decursul timpului, fie traduse mai tîrziu în limbile slavă sau turcă, a mai multor denumiri de localități antice¹³.

Un control aproape continuu a exercitat flota bizantină pe Mare și pe Dunăre. Dunărea este, ca și mai înainte, mai curind o mare arteră de comunicație decît o linie de frontieră¹⁴. Gurile Dunării continuă să fie stăpînite de „creștini” (bizantini)¹⁵. Astfel se explică de ce la începutul secolului al VIII-lea, împăratul Justinian II și-a găsit refugiu tocmai aici, de unde, prin trimiși speciați, ducea tratative cu hanul Tervel, pentru a fi ajutat de acesta la redobîndirea tronului¹⁶. Mai tîrziu cu cîteva decenii, în anul 756, răspunzînd unui atac al hanului Kormisoș (739—756) asupra Traciei, împăratul Constantin al V-lea Copronim (741—775) a trimis o flotă de 500 de corăbii, care înaintind pe Marea Neagră și de-a lungul Dunării, a ajuns pînă la ținuturile locuite de bulgari, incendiindu-le și făcînd mulți prizonieri. În același timp, împăratul bizantin a pornit spre granița de sud a slavo-bulgarilor, infringînd și punînd pe fugă armatele acestora¹⁷.

În anii 762—763, atacurile hanului Telet (761—763) asupra regiunilor de frontieră ale Bizanțului au dat prilej lui Constantin al V-lea Copronim să pornească o nouă expediție împotriva Bulgariei. O flotă de 800 corăbii, încărcată cu armată de cavalerie, a pornit către gurile Dunării, în timp ce împăratul străbătea Tracia, îndreptîndu-se spre nord. Cavaleria a coborât către sud, de-a lungul tărmului de vest al Mării Negre, întîlnindu-se cu trupele de uscat la Anchialos. Aici a avut loc, la 30 iunie 763, o cruntă bătălie, care s-a terminat cu zdrobirea bulgarilor¹⁸. Cu zece ani mai tîrziu (773), o flotă alcătuită din 2000 de corăbii (*χελάνδια*) pornise din nou spre Dunăre. Ea a mers însă numai

¹² N. Iorga, *Relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen Age*, Paris, 1923, p. 79 ; G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, în *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959, p. 20.

¹³ I. Barnea, *op. cit.*, p. 445, la care trebuie adăugate : Oltina = Altina, Mangalia = Pangalia, Callatis și Enisala = Novovicus.

¹⁴ N. Iorga, *La Danube d'Empire*, în *Mélanges G. Schlumberger*, I, Paris, 1924, p. 13—22 ; idem, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 365 ; N. Bănescu, *La domination byzantine sur les régions du Bas-Danube*, în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, XIII, 1927, p. 10.

¹⁵ Theophanes, Bonn, p. 547 (= De Boor, I, p. 358, r. 15). Cf. P. Diaconu, *Réalités archéologiques et considérations historiques*, în *Revue roumaine d'histoire*, V, 1966, p. 488 și R. Vulpe — I. Barnea, *op. cit.*, p. 441 și 445. Asupra sensului cuvîntului *χριστιανοί*, a se vedea V. Beševliev, *Die protobulgarischen Inschriften* (Berliner Byzantinische Arbeiten, 23), Berlin, 1963, p. 173.

¹⁶ Theophanes, *op. cit.*, p. 572 (= De Boor, I, p. 373—374) ; Nicephorus, *op. cit.*, p. 41, r. 23—25. Cf. P. Diaconu, *loc. cit.*

¹⁷ Nicephorus, *op. cit.*, p. 66, r. 21—25. Cf. N. Iorga, *Le Danube d'Empire*, *op. cit.*, p. 21 ; *История на България*, t. I, Sofia, 1954, p. 69.

¹⁸ *Ibidem*, p. 69, r. 10—16. Cf. *История на България*, I, p. 70 ; G. Ostrogorsky, *Geschichte...*, *op. cit.*, p. 140.

pînă la Varna, deoarece între timp solii slavo-bulgarilor au cerut pace¹⁹.

În secolul al IX-lea un detașament special al flotei imperiale avea în pază tăriful de vest al Pontului Euxin. Un funcționar anume, cunoscut sub numele de „arhonte al Bulgariei” (ἀρχων Βουλγαρίας) și care putea să poarte gradul de *komes* (χόμης), era comandanțul acestei flote. Centrul comandanțului flotei din Pontul Stîng se afla în acest timp la gurile Dunării și anume, la *Lykostomion* (Lykostomo, Lykostoma), tradus mai tîrziu în limba slavă cu „Vilkov”, pe brațul Chilia. Aici întîlnim în plin secolul al IX-lea pe un discipol al patriarhului Fotie, „Toma, proto-spătar și arhonte de Lykostomion” (Θωμᾶς πρωτοσπαθάριος καὶ ἀρχῶν τοῦ Λυκοστομίου), căruia fostul lui profesor, apoi renunțat patriarch al Constantinopolului, îi închină o cunoscută lucrare („Lexikonul lui Fotie”)²⁰.

În anii 837—838, flota bizantină a transportat în patria lor pe cei ce mai rămăseseră din vreo 10 000 de locuitori ridicati cu vreo 25 de ani mai înainte de către hanul bulgar Krum din regiunea Adrianopolului și deportați în „Bulgaria de dincolo de Dunăre”, adică în așa numitul *Ongl*, Bugeacul de la nord de Deltă, patria de altădată a Bulgarilor, sau undeva nu prea departe de gurile Dunării²¹. Către sfîrșitul secolului al IX-lea, pe la anii 895—896, cînd bizantinii i-au chemat împotriva bulgarilor lui Simeon pe maghiarii stabiliți temporar între Nipru și Dunăre, aceeași flotă imperială bara gurile Dunării²².

Cu prilejul luptelor din anul 917 dintre bulgari și bizantini, flota imperială sub comanda drongarului Romanos apare din nou în apele Dunării²³. Nu întîmplător și cea mai veche mențiune a brațului Sulina, denumire de origine greacă (Σελινάς—σωλήν, canal, tub sau „σωλήνα, σωλήνα, scoică în formă de tub), după cum este și cea a brațului Kilia, o datorăm penei împăratului Constantin Porfirogenetul. Descriind delta Dunării și litoralul de vest al Mării Negre, el amintește despre existența pe la mijlocul secolului al X-lea a orașului Constanța (Κωνστάντια și a

¹⁹ Theophanes, *op. cit.*, Bonn, p. 691, r. 1—16 (= De Boor, p. 446—447). Ct. *Hemopis* ..., *op. cit.*, p. 71; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 141.

²⁰ H. Ahrweiler, *Byzance et la mer*, Paris, 1966, p. 57, 87—88, 89, 90 și 101; *Revue des études sud-est européennes*, IV. 1966, 3—4, p. 649—651.

²¹ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 14—15; idem, *L'ancien état bulgare et les pays roumains*, București 1947, p. 29—30; N. Jorga, *Histoire*, *op. cit.*, p. 389; *Istoria României*, I, București, 1960, p. 739—760; I. Barnea, *op. cit.*, p. 441. Cf. Gyula Moravcsik, *Sagen und Legenden über Kaiser Basileios*, I, în *Dumbarton Oaks Papers*, 15. 1961, p. 70 și urm., 117 și urm.; I. Venedikov, *La population byzantine en Bulgarie au début du IXe siècle*, în *Byzantinobulgarica*, I, 1962, p. 275; Beševliev, *op. cit.*, p. 174.

²² Leon VI Filosoful, *Tactica*, în Migne, P. G., t. 107, col. 956, C—D; Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, cap. 51, r. 80—128, ed. II, Gy. Moravcsik — R. J. H. Jenkins, Washington, 1967, p. 250—252; Theophanes Continuatus, II, Bonn, 1838, p. 358—359; Georgius Monachus, *ibid.*, p. 854, r. 14. Ct. G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 213 și H. Ahrweiler, *op. cit.*, p. 88.

²³ Theophanes Continuatus, *op. cit.*, p. 389, r. 20—22; Simeon Magister, *ibid.*, p. 724, r. 12—24; Georgius Monachus, *ibid.*, p. 882, r. 3—5. Cf. H. Ahrweiler, *op. cit.*, p. 87.

unei localități cu numele Konopas (Κωνοπάς <κώνωψ, țințar), situată undeva între Delta și acest oraș²⁴. Același împărat și scriitor vorbește despre Silistra (Δίστρα) ca despre un oraș cunoscut, dându-l ca punct de reper pentru ținuturile de dincolo de Dunăre locuite de pecenegi (ἡ Πατζιναχία) ²⁵. Tot el arată că prin „pământul Bulgariei“ (γῆ τῆς Βουλγαρίας), pentru care cu un secol mai înainte am întîlnit un comandanț (ἀρχων), bizantin (v. mai sus), trebuie să înțelegem litoralul dintre gurile Dunării și Mesembria (—Nesebăr, în Bulgaria), la nord de Delta, aflindu-se ținuturile cutreerate de pecenegi (Πατζιναχίται), iar la sud de Mesembria teritoriul imperiului bizantin (Ρωμανία) ²⁶.

Referindu-se la evenimentele petrecute în a doua jumătate a secolului al X-lea la Dunărea de jos, cronica de la Kiev sau „Cronica lui Nestor“ ne informează, după cum se știe, că în anul 968, cneazul Sviatoslav al Kievului, chemat de împăratul bizantin Nichifor Focas împotriva bulgarilor, a luat de la aceștia „80 de orașe de la Dunăre și s-a așezat să cnezească în Pereiaslavet, luind dări de la greci“. Silit să părăsească Bulgaria pentru a merge împotriva pecenegilor care atacau Kievul, în anul 969 Sviatoslav revine în regiunea Dunării de jos, spunând mamei sale, bătrîna și bolnava Olga, și boierilor cunoscutele cuvinte: „Nu-mi place să stau la Kiev, vreau să trăiesc în Pereiaslavetul de pe Dunăre. Acolo este inima țării mele, acolo se adună toate bunurile: din Grecia aur, țesături, vin și tot felul de fructe; din Cehia și Ungaria argint și cai; din Rusia blânuri, ceară, miere și robi“²⁷.

Cu privire la cele „80 de orașe pe Dunăre“, expresia cronicarului nu trebuie înțeleasă în sensul strict al cuvântului, ci în sensul de un număr mare de „orașe“ existente atunci în regiunea Dunării Inferioare. Printre ele desigur că o bună parte, dacă nu majoritatea, se vor fi aflat pe actualul teritoriu al Dobrogei. În felul acesta se poate spune că, în prima sa expediție împotriva Bulgariei, Sviatoslav a cucerit Dobrogea și parte din nord-estul Bulgariei de astăzi. Cât despre „Pereiaslavetul de pe Dunăre“, acesta a fost situat rînd pe rînd de unii cercetători la Prislava (com. Nufărul) pe brațul Sf. Gheorghe, la 10 km est de Tulcea, de alții la Isaccea, Niculitel, Capidava, Kadichiöi (R. P. Bulgaria) etc., iar de curind la Preslavul Mare, capitala din secolul X.

²⁴ Const. Porphyrogenitus, *op. cit.*, cap. 9, ed. cit., p. 60, 62; Cf. Note sur la géographie historique de la Dobroudja chez Constantin Porphyrogénète, în *Polychronion, Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, Heidelberg, 1966, p. 382—386.

²⁵ *Ibidem*, cap. 42, 21. P. Diaconu, *Les Petchénègues du Bas-Danube au Xe siècle*, în *Dacia*, N. S. XI, 1967, p. 265 și urm. (= *Studii*, 18, 1965, 5, p. 1124 și urm.), contestă pătrunderea pecenegilor în cîmpia muntoană înainte de sfîrșitul secolului X sau începutul secolului XI.

²⁶ *Ibidem*, cap. 9, 93—104, 113, și vol. II (Commentary), London, 1962, p. 57—58. Cf. H. Ahrweiler, *op. cit.*, p. 88.

²⁷ N. S. Derjavin, *Slavii în vechime*, București, 1949, p. 209—211; G. Popa—Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, VIII; *Cronica lui Nestor*, București, 1935, p. 71—73; I. Barnea, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța—Garvăni și Bizanț în secolele X—XII*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, IV, 1953, 3—4, p. 641.

a statului bulgar²⁸. Acestei ultime localizări i se opune însă faptul că mărfurile din Cehia, Ungaria și îndeosebi din Rusia, cu greu puteau ajunge pînă la Preslavul Mare. Mult mai ușor se puteau întîlni mărfurile din ținuturile menționate de cronică în vreunul din centrele situate chiar de-a lungul Dunării, undeva către gurile fluviului. Cuvintele lui Sviatoslav către mama sa constituie o confirmare a informațiilor izvoarelor grecești amintite mai înainte despre traficul comercial intens ce exista în secolul al X-lea de-a lungul Dunării și îndeosebi în regiunea Deltei. Aici se încruiau drumurile comerciale care veneau din cele patru puncte cardinale și în primul rînd cele două mari căi comerciale care veneau una dinspre Marea Baltică, trecea prin Kiev și continua pe coasta de vest a Mării Negre, pînă la Constantinopol, iar cealaltă urma cursul Dunării, întîlnindu-se cu cea dintîi la gurile fluviului. În primăvara anului 971, în vederea luptelor împotriva lui Sviatoslav, flota bizantină condusă de drongarul Leon înaintea pe Dunăre pînă la Dorostolon (Silistra) pentru a veni în sprijinul armatei de uscat avînd în frunte pe însuși împăratul Ioan Tzimiskes²⁹. Înainte de a porni campania contra cneazului de Kiev, Tzimiskes îi ceruse acestuia „să părăsească Moesia, căci aceasta aparține romanilor și de la început face parte din Macedonia”³⁰, cuvinte care vădesc cit se poate de clar concepția stăpinirii bizantine despre apartenența provinciei dintre Dunăre și Marea Neagră. Cu patru ani mai înainte, în 967, împăratul Nichifor Focas îi scrisă lui Petru, „conducătorul” Bulgariei, să împiedice pe maghiari să mai treacă Dunărea, pentru a jefui teritoriile „Romeilor”³¹. Nichifor continua să vadă în bulgari niște „federali” și să considere Dunărea frontiera de nord a imperiului, pe care aceștia erau obligați să păzească!

Puținele informații ale izvoarelor scrise despre relațiile Dobrogei cu imperiul bizantin între anii 681—971 sunt completate de unele descoperiri arheologice, al căror număr foarte redus mai înainte, a crescut semnificativ în ultimul timp. Dintre acestea cele mai elocvente sunt o serie de sigiliu[m] bizantine de plumb, descoperite la *Durostorum* (Silistra) (R. P. Bulgaria) și la *Constanța*. Aceste sigiliu[m] arată nu numai o continuitate de viață, ci și menținerea legăturilor cu Bizantul, dacă nu — măcar pentru anumite intervale de timp dintre secolele VII—X — chiar o suprematie politică a imperiului bizantin asupra regiunilor în care ele au fost găsite. Îndemnul la o astfel de ipoteză îl dau în primul rînd cite un sigiliu apartinând împăraților Vasile I (867—886) și Constantin al VII-lea Porfirogenetul (913—959), ambele descoperite la *Durostorum*.

²⁸ P. Diaconu, *Autour de la localisation de la Petite Preslav*, în *Revue des études sud-est européennes*, III, 1965, 1—2, p. 37—56 și, în același sens, *Peut-on localiser...*, op. cit., p. 17—36. Primul dintre cei doi autori fixează *Preslavul Mic* la *Tar Krum* (R. P. Bulgaria), iar cel de-al doilea, la *Pâcuiul lui Soare*.

²⁹ Leo Diaconus, *Historiae*, IX, 2, Bonn, 1828, p. 144; G. Cedrenus, *Historiarum compendium*, II, Bonn, 1838, p. 392—393. Cf. G. Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du dixième siècle*, Paris, 1896, p. 87—89.

³⁰ G. Cedrenus, II, p. 372, r. 5—7: ...Ἐγράψει Μέτροι τῷ Βουλγαρίας ἀρχοντι μή τούς Τούρκους δικτερᾶν τὸν Ἰστρὸν καὶ τὰ Πομακῶν ουρανίσθαι.

Silistra³¹. Lor li se adaugă sigiliile unor demnitari bizantini găsite în regiunea Silistra-Călărași, care mai mult decât niște simple relații comerciale sau politice de prietenie, presupun o stăpînire militară și politico-administrativă asupra ambelor maluri ale Dunării, din regiunea în care au apărut micile obiecte. Ele dovedesc existența în secolele VII—X a unor conducători locali, care foloseau sigiliu de plumb în corespondență pe care o purtau sau primeau o atare corespondență în limba greacă. Astfel este sigiliul lui „Focas, spătar și strateg“, atribuit secolelor VIII—IX și descoperit pe malul stâng al Dunării, la est de Călărași. Deși nu se poate preciza thema al cărei strateg era Focas, totuși se pune întrebarea dacă el nu-a fost comandanțul (guvernatorul) themei ce avea să fie mai tîrziu cunoscută sub numele de Paristrion (Paradunavon) și deci dacă această themă nu va fi existat mai înainte de sfîrșitul secolului al X-lea, ca parte componentă a themei Tracia, sub denumirea de „Istros“, după cum am văzut că ne informeză Constantin Porfirogenetul (v. mai sus, p. 207), fie și în cadrul unor frontiere mai reduse decât în secolele X—XI și cu intreruperi de stăpînire care nu pot fi precizate³². În plus, locul de descoperire al sigiliului arată legăturile existente între cele două maluri ale Dunării și posibilitatea ca și în acel timp regiunea din zona orașului Călărași să fi aparținut themei ce se întindea în dreapta fluviului. Alte două sigiliu descoperite pe malul drept al Dunării, în regiunea sau chiar în cîrprinsul orașului Silistra, (R. P. Bulgaria), aparțin unul lui Anatolios, spătar imperial și turmarh (Ἀνατόλιος, ἔπιστριχος σπαθάριος καὶ τουρμάρχης) iar celălalt lui „Nichita, spatharocandidat imperial și turmarh“ (Νικήτας, ἔπιστριχος σπαθαροκανδάτος καὶ τουρμάρχης) și datează de asemenea din secolele VIII—IX³³. Turmarhul (ὁ τουρμάρχης) era un înalt funcționar militar, subalternul imediat și direct al strategului și comandanțul cîte unei turma (τοῦρμα), prima subdiviziune a themei ca unitate militară³⁴. În secolele VIII—IX, acești comandanți erau cinstiți cu titlul onorific de „spatharocandidat imperial“ (ἔπιστριχος σπαθαροκανδάτος) sau „spătar imperial“ (ἔπιστριχος σπαθάριος), titluri pe care le poartă și cei doi comandanți amintiți mai sus. Despre aceștia, în cazul de față, este de presupus că și îndeplineau funcția în centrul unde au fost găsite sigiliile care le aparțin. În schimb, despre un oarecare „Ioan (?), sef al vamei de la Chersones“ (Ιωάννης (?), ἔπιστριχος κομιερκιάριος κερσῶνος), al căruia sigiliu atribuit secolului IX s-a găsit de asemenea la Silistra³⁵,

³¹ I. Barnea, *Noi sigiliu bizantine de la Dunărea de jos*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 17, 1966, 2, p. 281—282; idem, *Sigiliu bizantine inedite din Dobrogea*, în *Studii și cercetări de numismatică*, III, 1960, p. 324—325 și V. Lăurent, în *Byzantinische Zeitschrift*, 54, 1961, p. 499.

³² I. Mititelu, I. Barnea, *Sigiliu de plumb din regiunea Dunării de jos*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 17, 1966, 1, p. 43—44.

³³ Ibidem, p. 44—45; V. Lăurent, în *Byzantinische Zeitschrift*, 60, 1967, 1, p. 238.

³⁴ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris, 1884, p. 99 și 371—372; E. Hanton, *Lexique explicatif du Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure*, în *Byzantion*, IV, 1927—1928, p. 131—132.

³⁵ I. Barnea, *Noi sigiliu bizantine*, op. cit., p. 283.

avem știrea precisă că și exercita înalta funcție pe care o deținea, nu aici, ci în cunoscutul centru bizantin de pe țărmul de nord al Mării Negre. De acolo unde se afla, el trimitea probabil o scrisoare personală sau oficială vreunui coleg și compatriot al său din portul și punctul de vamă Durostorum-Silistra (R. P. Bulgaria). Alți demnitari din capitală sau din diferite centre ale imperiului bizantin întrețineau legături de aceeași natură cu diferiți demnitari din străvechiul oraș de la Dunărea de jos, unde s-au găsit încă vreo cîteva sigiliu bizantine din secolele VIII-X³⁶.

Sigiliii bizantine de plumb din aceeași perioadă de timp s-au descoperit și la Constanța. Ele nu poartă însă decît nume ca: Ioan, Theodor, Gheorghe și a., ascunse sub cîte o monogramă cu litere grecești dispuse cruciform pe una din fețele sigiliului, fără să arate și funcția sau titlul pe care posesorii lor le dețineau³⁷.

După sigiliu, un loc aparte îl ocupă monedele bizantine. Se știe că între a doua jumătate a secolului al VII-lea și prima jumătate a secolului al X-lea, numărul monedelor bizantine scade foarte mult peste tot unde ele mai înainte și după aceea au circulat din abundență. Raritatea monedelor bizantine în această perioadă de timp constituie un fenomen economic general, iar cauzele crizei monetare bizantine sunt complexe. Ele stau în strînsă legătură cu criza economică generală și cu transformările adînci pe care le suferă imperiul în toate domeniile: politic, administrativ, social și spiritual. Înaintarea arabilor la frontierele din spre sud-est și cea a slavo-bulgarilor din spre nord-est, împreună cu marile frămîntări interne, amenință însăși viața imperiului. Pe de o parte societatea se bazează pe o economie închisă, naturală, evoluînd către noua organizație, de tip feudal. Pe de alta, în anumite regiuni ale imperiului începe să circule moneda arabă. Pentru Peninsula Balcanică, unul din factorii principali care au contribuit la această criză, au fost invaziile avaro-slavo-bulgare și stabilirea pe teritoriul imperiului, la sud de Dunăre, a acestora din urmă³⁸.

În ciuda înrăutățirii situației generale, în secolele VII-X monede bizantine continuă să apară mult mai rar, dar aproape fără întrerupere pe teritoriul Dobrogei, confirmînd că legăturile acestui ținut cu imperiul n-au fost întrerupte nici în această perioadă de mare criză. Mai mult, ele nu exclud chiar ipoteza că anumite centre mai de seamă situate pe țărmul Mării și de-a lungul Dunării, au continuat să fie în

³⁶ Ibidem, p. 283—287; N. Bănescu, *Les sceaux byzantins trouvés à Silistrie, în Byzantion*, VII, 1932, p. 322, I, și p. 330—331; idem, *O colecție de sigiliu bizantine inedite*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice*, seria III, t. XX, 1938, p. 116—120, 123—126.

³⁷ W. Knechtel, *Plumburi bizantine*, extr. din *Buletinul Societății Numismatice Române*, XII, 1915, nr. 24, p. 1—15; passim; I. Barnea, *Plombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*, în *Revue des études sud-est européennes*, 1/1969, p. 31—32.

³⁸ D. A. Zakythinos, op. cit., p. 309 și urm. Irimia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii și cercetări de numismatică*, I, 1957, p. 204—214.

stăpînirea efectivă a imperiului bizantin, și în anumite etape ale perioadei dintre secolele VII-X³⁹.

Dintre descoperirile monetare la care ne referim este de amintit în primul rînd cea din hotarul satului *Urluia*, com. Adamclisi, jud. Constanța. Aici, nu departe de marea cetate romană *Tropaeum Traiani*, s-au găsit 25 monede de bronz și patru de argint, din secolele VIII—X. Cronologic, monedele de la *Urluia* se repartizează după cum urmează : Constantin V și Leon IV Chazarul (751—780), un exemplar de bronz ; Leon IV Chazarul și Constantin VI (776—780), 3 exemplare de argint și 8 de bronz ; Constantin VI și Irina (780—797), 1 exemplar argint și 4 bronz ; Leon V și Constantin (813—820), 2 exemplare bronz ; Vasile I (867—887), un ex. bz. ; Constantin VII și Zoe (913—919), 2 ex. bz. ; Roman I (919—921), 6 ex. bz. ; Constantin VII și Roman II (945—959), 1 ex. bz.⁴⁰. La Constanța au fost descoperite : o monedă de bronz de la Leon IV Chazarul și Constantin VI⁴¹, o monedă de aur emisă în timpul lui Roman I și fiul său Christopher (921—927) și un follis de la Ioan Tzimiskes-Vasile II (969—989), surfrapat pe un follis al lui Nichifor II Phocas (936—969)⁴². S-au mai găsit la : *Rasova*, 3 monede de bronz de la Teofil și Constantin (832—842)⁴³ ; *Gârja*, com. Gîrliga, jud. Constanța, un follis de bronz de la Leon VI cel Întelept (882—912)⁴⁴ ; *Esechioi*, aceeași comună, o monedă de aur de la Constantin VII și Roman II (949—959)⁴⁵ ; *Greci*, jud. Tulcea, un tezaur de circa 50 monede bizantine de aur, descoperit în 1961, din care parte datează înainte de mijlocul secolului X, iar parte din a doua jumătate și începutul secolului X⁴⁶. Alte exemplare provin din localități necunoscute precis, de pe teritoriul Dobrogei : o monedă de argint de la Tiberiu Apsimaroș (exemplar foarte rar din primii ani ai secolului VIII) ; trei monede de aur de la Vasile I, Teofil (829—842) și fii săi ; două de bronz de la Vasile I (877—886) ; opt de bronz de la Leon VI cel Întelept (886—912)⁴⁷, una tot de bronz de la Roman I Lecapenos (920—944)⁴⁸ și un solidus din timpul lui Constantin VII și Roman II (945—959)⁴⁹.

³⁹ Cf. I. Jurukova, *Particularités dans la circulation des monnaies byzantines du VIe—VIIe siècles sur le littoral occidental de la Mer Noire*, în *Byzantinobulgaria*, II, 1966, p. 227.

⁴⁰ Irimia Dimian, op. cit., p. 199.

⁴¹ Ibidem, p. 197.

⁴² B. Mitrea, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 597, nr. 49 ; XI, 1967, p. 389 și în *Studii și cercetări de istorie veche*, 18, 1967, 1, p. 201, nr. 72. 1943, 2, p. 193.

⁴³ I. Dimian, op. cit., p. 198.

⁴⁴ P. Diaconu, în *Studii și cercetări de istorie veche*, XI, 1964, 1, p. 143 ; B. Mitrea, în *Dacia*, N. S., IX, 1965, p. 500, nr. 74.

⁴⁵ B. Mitrea, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 20, 1969, 1, p. 171, nr. 66.

⁴⁶ Idem, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 618.

⁴⁷ N. Bănescu, *La vie politique des Roumains entre les Balkans et le Danube*, în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, XXIII, 1943, 2, p. 193.

⁴⁸ Gh. Poenaru-Bordea, *Monede bizantine din Dobrogea...*, în *Studii și cercetări de numismatică*, IV, 1968, p. 406, 407.

⁴⁹ B. Mitrea, în *Studii și cercetări de istorie veche*, XIV, 1963, 2, p. 472, nr. 51 și în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 597, nr. 51.

Cu privire la teritoriul Dobrogei se admite în general o stăpinire a primului stat bulgar începînd de la întemeierea acestuia și pînă la revenirea provinciei dintre Dunăre și Mare sub dominație bizantină (971). Din puîinele mărturii ale izvoarelor scrise rezultă însă că această stăpinire n-a fost nici integrală, nici permanentă. Astfel, după cum s-a văzut (p. 208 sq), gurile Dunării împreună cu o porțiune ce nu poate fi delimitată precis, din cursul inferior al acestui fluviu, au fost aproape fără intrerupere în stăpinirea sau sub controlul flotei bizantine. Pentru a circula liber, desigur că flota avea nevoie de anumite centre de sprijin atât pe litoralul de vest al Mării Negre, cît și pe malurile Dunării. Din păcate, deocamdată nu există mărturii în acest sens decît pentru *Tomis*, *Lykostomo* și *Durostorum-Silistra* (v. mai sus).

Singura informație scrisă privind o eventuală stăpinire a primei formații statale protobulgare, în perioada ei de început, asupra unei unei porțiuni din Dobrogea, are caracter legendar. Aceasta este mărturia cu cîteva secole mai tîrzie decît evenimentul la care se referă a așa numitei povestiri a proorocului Issia, că orașul Drăstăr (Silistra) ar fi fost reconstruit de Asparuch⁵⁰. O astfel de știre n-a fost confirmată în nici un fel pînă în prezent, ea meritând tot atîta incredere cîtă și informația acelaiași izvor legendar despre construirea tot de către Asparuch a unui mare zid între Dunăre și Marea Neagră, zid care ar fi „valul de piatră“ dintre Axiopolis și Tomis, despre care acum știm sigur că datează de la sfîrșitul secolului X și începutul secolului XI⁵¹.

Abia cu prilejul expediției din anul 756 a împăratului Constantin Copronim împotriva Bulgariei, aflăm că flota înaintînd pe Dunăre, bizantinii au incendiat ținuturile bulgarilor și au luat mulți prizonieri⁵². Nu mult mai tîrziu, în anul 765, armatele bizantine pătrunzînd în Bulgaria, unde izbucnise o nouă ceartă pentru tron, hanul bulgar detronat s-a refugiat împreună cu ceilalți fugari credincioși ai săi în „pădurile de pe malul Dunării“⁵³. Deși nu se precizează în ce loc anume se întindeau ținuturile și pădurile menționate, c de presupus că, îndeosebi în primul caz, ele se vor fi aflat undeva în regiunea Dobrogei de astăzi, în cel de-al doilea putînd fi și mai departe în susul Dunării.

⁵⁰ P. Mutafčiev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des Pays Danubiens*, Sofia, 1932, p. 191; Velizar Velkov, *Durostorum-Drăstar-Silistra*, în *Antike und Mittelalter in Bulgarien*, Berlin, 1960, p. 216; V. Beševliev, *Die protobulgarischen Inschriften*, op. cit., p. 259.

⁵¹ P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în *Studii*, XV, 1962, 5, p. 1215 și urm. și îndeosebi p. 1217–1220 și 1233 (= *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 317 și urm., textul german); I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, XIII, 1962, 2, p. 366; C. Cihodaru, *Precizări necesare în legătură cu datarea valului de piatră din Dobrogea și însemnările toparhului bizantin*, în *Studii*, XVI, 1963, 5, p. 1128–1130.

⁵² Nicephorus, op. cit., p. 66, r. 24–25. Cf. P. Mutafčiev, op. cit., p. 191.
⁵³ Ibidem, p. 71, r. 1–2. Cf. P. Mutafčiev, op. cit., p. 191–192.

O stăpinire efectivă asupra Dobrogei era de așteptat să fi exercitat statul bulgar în perioada de mare expansiune din timpul hanilor Krum și Omurtag. Totuși, probabil din cauză că atenția acestor conductori era îndreptată spre noi anexări de teritorii, către celelalte frontiere, în primul rînd spre nord-vest și sud-est, nu întîlnim pentru fiecare din ei decit slabe dovezi a unei stăpiniri asupra provinciei dintre Dunăre și Mare. Din timpul lui Krum se cunoaște numai mărturia despre deportarea numărului mare de prizonieri din regiunea Adrianopolului în „Bulgaria de dincolo de Dunăre”, regiune sub care arătam că trebuie înțeles Bugeacul de la nord de Deltă⁵⁴. Pentru o astfel de deportare era necesară străbaterea teritoriului Dobrogei de la sud la nord și mai departe trecerea Dunării cel mai probabil pe la străvechiul vad de la Noviodunum-Isaccea, ceea ce presupune o stăpinire, fie ea și numai nominală, a ținuturilor respective. Același lucru se poate afirma în legătură cu expediția din timpul lui Omurtag împotriva maghiarilor de la nord-est de Deltă, pînă la Nipru, unde s-a înecat conducătorul de oaste bulgar Okorses⁵⁵.

Epocii lui Omurtag îi este atribuită o inscripție fragmentară în limba greacă, descoperită la Silistra, care glorifică fapte de vitejie din trei ani: 808—813, împotriva bizantinilor, ale tatălui său Krum⁵⁶. Cît despre informația unei renomite inscripții protobulgare, descoperită la Pliska și refolosită drept coloană în biserică sfintilor 40 de mucenici din Tîrnovo, că „Omurtag a înălțat o măreată casă la Dunăre”, nu există însă nici un temei sigur pentru a o pune în legătură cu Silistra. Dimpotrivă, se poate spune că dacă Silistra a deținut într-adevăr „rolul de a doua capitală a primului stat bulgar”, era de așteptat ca hanul Omurtag să fi menționat numele acestui important centru în care se presupune că el și-a clădit noul palat. Este demn de observat de asemenea că numele orașului Silistra n-apare în nici o inscripție protobulgă. De altfel, toate cele aproape o sută de inscripții „protobulgare” au fost descoperite în localitățile sau în regiunea Pliska-Madara-Preslav. În sudul Dobrogei au apărut pînă în prezent numai două inscripții sigur proto-bulgare — cea de mai sus de la Silistra și alta descoperită la Șabla — iar în restul acestei provincii nici una⁵⁸. Silistra apare ca fiind sub stăpniire bulgară la sfîrșitul secolului al IX-lea, cînd țarul Simeon s-a refugiat în fortăreața de aici din fața maghiarilor care,

⁵⁴ V. mai sus p. 209.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 36; V. Beševliev, *op. cit.*, nr. 58.

⁵⁶ V. Beševliev, *op. cit.*, p. 136—145 (nr. 3).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 246—260.

⁵⁸ Dintre alte patru fragmente aparținînd la două inscripții date ca provenind de la Silistra (V. Beševliev, *op. cit.*, *Landortkarte*), primele trei (nr. 81, a, b, c) s-au găsit în realitate la Popîna și unul singur (nr. 85) la Silistra. Toate patru sunt însă atît de fragmentare, încît pe baza lor nu se poate deduce nimic sigur. În aceeași situație se află două fragmente — acum pierdute — (nr. 82 și 86), descoperite cu prilejul săpăturilor din 1954 de la Popina. Inscriptia de la Șabla, cunoscută încă de la sfîrșitul secolului trecut (AEM, 17, 1894, 208), în limba greacă, după cum sunt și toate celelalte, datează probabil de asemenea din timpul lui Omurtag, menționînd pe un oarecare „comandanță care avea în total 53 de platoșe și 45 de coifuri”. V. Beševliev, *op. cit.*, p. 48.

atașați de bizantini, pătrunseseră în Dobrogea, devastând-o și ducând populația în captivitate (895)⁶⁰. Merită să fie amintit aici și faptul că țarul Simeon în răspunsul său la una din scrisorile împăratului Romanos Lekapenos, ca exemplu pentru afirmația acestuia că ținuturile bulgare au fost odinioară bizantine, citează numai Silistra, nu și Pliska sau Preslavul⁶¹. În cursul secolului al X-lea, pînă la recucerirea ei de către Ioan Tzimiskes (971), Silistra a fost aleasă ca reședință a patriarhului bulgar⁶², probabil pentru trecutul său creștin mai vechi, pentru caracterul bizantin mai pronunțat și pentru legăturile mai strînse cu Constantinopolul decît alte orașe bulgărești.

În domeniul culturii urmările crizei generale din secolele VII-X s-au resimțit cel mai mult. Abia în ultimul timp cercetările arheologice au început să aducă la lumină o serie de descoperiri, mai ales ceramice, pe baza cărora s-a formulat ipoteza că în această perioadă de sărăcie a vieții, în regiunea Dunării de jos a avut loc procesul de formare a unei noi culturi, denumită „cultura Dridu”⁶³ sau „cultura balcano-dunăreană”. Noua cultură își are originea în cultura mai veche romano-bizantină sau romană provincială de epocă tîrzie (secolele IV-VI). Ea constituie o continuare a acestei culturi și în același timp o dovedă de netăgăduit pentru continuitatea de viață a populației locale traco-dacă romanizată, care a păstrat-o și transmis-o mai departe triburilor în migrație cu care a venit în contact. Se știe că dintre acestea cele mai numeroase au fost triburile slave, care la începutul secolului al VII-lea au trecut și s-au așezat în masă la sud de Dunăre. Lor le-au urmat, în ultimele decenii ale secolului al VII-lea, triburile protobulgare. În urma conviețuirii populației locale romanizate cu slavii, pe teritoriile de la

⁶⁰ Theophanes Continuatus, *op. cit.*, p. 359, r. 1; Leo Grammaticus, *Chronographia*, Bonn, 1842, p. 268, 10—11; G. Cedrenus, *op. cit.*, p. 255, nr. 20—21. Cf. P. Mutafčiev, *op. cit.*, p. 183, 192 și V. Beševliev, *op. cit.*, p. 259.

⁶¹ V. Beševliev, *op. cit.*, p. 259. N. Iorga, *Le Danube d'Empire*, *op. cit.*, p. 21, presupune că fortăreața Durostorum a fost făcută dar de împăratul Bizantului Mihail III (842—867), cu prilejul botezului țarului Boris-Mihail (865), „fiului” și aliatului său.

⁶² V. Velkov, *op. cit.*, p. 216; P. Mutafčiev, *op. cit.*, p. 193 și V. Beševliev, *op. cit.*, p. 259, exagerează afirmind că Silistra a fost reședință patriarhilor bulgari pe toată durata primului țarat bulgar. De asemenea, P. Mutafčiev, *op. cit.*, p. 193, vrea să lase impresia că cei „20 000 de bulgari” puși în lanțuri de Sviatoslav, pentru siguranță, înainte de începerea luptelor pentru Silistra, proveneau din acest oraș. În realitate ei erau prizonieri aduși de cneazul rus la Silistra, din diferite părți ale Bulgariei. Cedrenus, II, p. 400, r. 12—16; Zonaras, *Epitome*, vol. III, Bonn, 1897, p. 530, r. 12—15.

⁶³ I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Proto-Roumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire*, în *Dacia*, N. S. III, 1958, p. 371—382; idem, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Revue roumaine d'histoire*, III, 1964, 3, p. 407 și urm.; Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, Introducere și passim.

⁶⁴ Maria Comsa, *La civilisation balkano-danubienne (IX—XI siècles) sur le territoire de la R. P. Roumaine (origine, évolution et appartenance ethnique)*, în *Dacia*, N. S. VII, 1963, p. 413—438; idem, *Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene în secolele IX—XI* (studiu preliminar), în *Studii și cercetări de istorie veche*, XIV, 1963, 1, p. 107—122.

nordul și sudul Dunării de jos, a avut loc, în secolele VII-X, procesul de formare a noii culturi și a poporului român. Tinutul de la sud de Dunăre și în primul rînd teritoriul fostei provincii Scythia Minor, puternic bastion al romanității la Dunărea de jos, a jucat un rol de mare importanță, influențind din punct de vedere cultural și regiunile ce se întindeau la nord de fluviu.

Rolul fundamental al populației și culturii locale mai vechi în formarea culturii primului stat bulgar este recunoscut de unii din cei mai de seamă istorici și arheologi bulgari. Astfel, unul dintre aceștia constată că, în afară de clasa stăpînoare de origine turanică și de marea multime a populației slave, cel de al treilea element etnic care a intrat în componența statului protobulgar, îl constituie populația locală traco-dacă romanizată, stabilită din vechime pe acest teritoriu. Această populație va fi fost mai numeroasă îndeosebi în orașele de origine romană, ea fiind aceea care trebuie considerată purtătoarea tradițiilor culturale mai vechi greco-romane. „Istoriografia mai nouă — observă același învățat bulgar — a luat prea puțin în considerație această pătură a populației statului bulgar. Nu există însă nici o îndoială că ea a exercitat o înrăurire importantă asupra evoluției artei și culturii bulgare de mai tîrziu“. Influența culturii bizantine propriu zise s-a exercitat asupra bulgarilor îndeosebi după creștinarea oficială a acestora (865) ⁶⁴.

Alt corifeu al arheologiei bulgare este de părere că proto-bulgarii au învățat tehnica construcției în piatră pe teritoriul Dobrogei ⁶⁵ și admite totodată că „al treilea componentă în formarea poporului bulgar, tracii și unele resturi ale populației romane și grecești și Peninsulei Balcanice, au fost păstrătorii unei culturi bogate, alcătuită din nenumărate elemente ale culturii antice greco-romane, inclusiv a tradițiilor greco-romane în domeniul ceramicăi, deșii caracterele ei etnice erau deja șterse“ ⁶⁶.

Firește, nu trebuie contestat faptul că slavo-bulgarii, după ce s-au așezat la sudul Dunării și au adoptat cultura superioară a populației pe care au găsit-o aici, au participat ei însăși la dezvoltarea și răspîndirea acestei culturi materiale, fără a-i schimba însă trăsăturile ei fundamentale ⁶⁷. Astfel se explică diferențele aspecte locale ale uneia și a celeiasi culturi. În felul acesta se poate vorbi despre o cultură și o populație mai mult sau mai puțin omogenă, pe baza descoperirilor din

⁶⁴ Bogdan Filov, *Der Ursprung der altbulgarischen Kunst*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 30, 1929/30, p. 523—524 și 528. Cf. N. Iorga, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 379—380.

⁶⁵ Krsto Miatev, *Der grosse Palast in Pliska und die Magnaura von Konstantinopel*, în *Izvestiia — Bulletin de l'Institut archéologique bulgare*, X, 1936 (*Actes du Ve Congrès international des études byzantines*, II), p. 143—144. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 380.

⁶⁶ Idem, *Die mittelalterliche Keramik in Bulgarien*, în *Prähistorische Zeitschrift*, XXXVII, 1959, Heft 4, p. 219—220, 224—225 și 226.

⁶⁷ I. Nestor, *Les données archéologiques...*, *op. cit.*, p. 419; Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 165.

cimitirele de la Satu Nou⁶⁸ și Castelu⁶⁹ și despre o populație amestecată din punct de vedere etnic, înmormântată în cimitirul de la Istria-Capul Viilor⁷⁰ și pe cit se pare și în cel de la Nalbant⁷¹.

Despre o populație diferențiată din punct de vedere etnic, în deosebi în cimitirul de la Istria-Capul Viilor, stă ca mărturie și ritul diferit de înmormântare din cuprinsul acestuia. Pe baza ritului de înmormântare, mormintele de incinerație ar putea fi atribuite slavilor, iar cele din inhumare populației locale, creștinate mai înainte, sau protobulgarilor. În acest caz, cimitirile de incinerație de la Satu Nou și Castelu ar trebui considerate exclusiv slave. Unei astfel de atribuirii i se impotrivează însă atât ceramica folosită ca urne, cât și anumite practici legate de ritualul de înmormântare, ca de exemplu cea a depunerii urnelor sau a resturilor incinerării în casete (cutii) de piatră sau cărămidă, practică a cărei vechime urcă pînă în epoca romană. Ritul incinerării însuși era folosit atât de daci și romani, cât și de populația daco-romană. Folosirea lui în continuare de populația daco-romană creștinată și apoi de populația străromână, rezultată din simbioza populației daco-romane cu slavii, nu poate fi admisă decît ca o revenire la anumite practici mai vechi pagini, mai ales în urma contactului cu slavii, care, după cum se știe, înainte de creștinare practicau ritul incinerării⁷². Oricum, chiar într-o perioadă de slăbire a disciplinei bisericesti, o astfel de practică este greu de admis pentru o populație creștină. De aceea deocamdată presupunem că această populație rurală sau nu imbrățișase creștinismul cu cîteva secole mai înainte, sau l-a părăsit între timp. Rămîne ca descoperirile arheologice viitoare să aducă noi date pentru lămurirea acestei probleme pe cit de importante, pe atît de greu de rezolvat în stadiul actual al cercetării.

⁶⁸ B. Mitrea, *Cimitirul de incinerație din comuna Satu Nou*, în *Studii*, II, 1949, 1, p. 146—151; B. Mitrea și N. Anghelescu, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale și cercetări arheologice*, V, 1959, p. 535—542; B. Mitrea, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale și cercetări arheologice*, V, 1959, p. 579—592; *ibidem*, VII, 1961, p. 551—560 și VIII, 1962, p. 643—647. Cf. M. Comșa, *Cu privire la evoluția culturii balcano-dunărene...*, op. cit., p. 110 și passim; Idem, *La civilisation balkano-danubienne...*, op. cit., p. 420; Eug. Zaharia, op. cit., p. 110—112. Un cimitir de incinerație din secolele VII—IX, cu urne asemănătoare cu cele de la Satu Nou, s-a descoperit în ultimul timp la Gîrlita—Ostrov, jud. Constanța. C. Cirian, în *Ponțice*, I, 1968 (Muzeul de Arheologie Constanța), p. 409—425.

⁶⁹ A. Rădulescu — N. Hartuchi, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Constanța 1967, (Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea); Eug. Zaharia, op. cit., p. 113—114.

⁷⁰ Em. Condurachi și colab., *Santierul arheologic Histria*, în *Materiale și cerc. arh.*, IV, 1957, p. 69—76; D. M. Pippidi și colab., *Raport asupra activității săntierului Histria în campania 1956*, *ibidem*, V, 1959, p. 311—317; VI. Zirra, *Cimitirul feudal timpuriu de la „Capul Viilor” — Istria sat*, *ibidem*, VI, 1959, p. 299—300; Idem. *Лаубрадовский могильник раннефеодального периода в Каньи Виилор-Неприя*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 355—412; Eug. Zaharia, op. cit., p. 112—113.

⁷¹ Gavrilă Simion, *Necropola feudal-timpurie de la Nalbant*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, p. 447—448.

⁷² Eug. Zaharia, op. cit., p. 116—117.